

La prosòdia del friülà en el marc de l'Atles Multimèdia de Prosòdia de l'Espai Romànic

Paolo Roseano

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

La prosòdia del friülà
en el marc de l'Atles Multimèdia
de Prosòdia de l'Espai Romànic

Paolo Roseano

Tesi presentada per optar
al grau de **Doctor en Lingüística** amb menció europea
en el programa de doctorat de *Lingüística i Comunicació*,
Bienni 2006-2008
Departament de Lingüística General,
Universitat de Barcelona,

sota la supervisió de

Dra. Ana Ma. Fernández Planas
Universitat de Barcelona

Setembre de 2012

2. EL FRIÜLÀ

El friülà (o friülès) és una llengua retoromànica que és parlada per unes 500.000 persones (Picco, 2001) a Friül, que és un país del nord-est d'Itàlia, actualment dividit des del punt de vista administratiu entre la regió autònoma de Friül - Venècia Júlia i una petita part de la regió de Vènet. Els dialectes del friülà es poden dividir en tres grups, definits a partir de trets fonètics i lèxics (Frau, 1984; Francescato, 1966; Vicario, 2007):

- 1) El centreoriental, que inclou la part occidental de la província de Gorizia i la major part de la província d'Udine). El grup centreoriental està dividit en dues subàrees principal: la central i l'oriental.
- 2) El septentrional o *cjargnel*, que en realitat és un conjunt de dialectes força diversificats parlats a la part septentrional de la província d'Udine. El friülà septentrional, juntament al friülà centreoriental, conforma el grup dialectal que tradicionalment s'anomena *furlan dicà da la aghe* (literalment 'friülà d'aquest costat del riu [Tagliamento]').
- 3) L'occidental, parlat a bona part de la província de Pordenone i a alguns ajuntaments de la província de Venècia. El friülà occidental també és conegut com *furlan dilà da la aghe* (literalment 'friülà de l'altre costat del riu [Tagliamento]').

La Figura 2.1 il·lustra la divisió dialectal esmentada, mentre la Figura 2.2 conté una representació esquemàtica de l'agrupació dels dialectes friülans segons els estudis clàssics de dialectologia (Frau, 1984; Francescato, 1966).

És oportú recordar que a partir dels anys vuitanta del segle XX (Lamuela, 1987) s'ha anat codificant una varietat estàndard del friülà, que està basada en els dialectes centrals del friülà i en la tradició literària. El friülà estàndard es fa servir en forma escrita en l'àmbit oficial. Ja que és una varietat escrita creada fa pocs anys, no hi ha cap parlant nadiu d'aquesta varietat, ni hi ha regles precises de pronunciació.

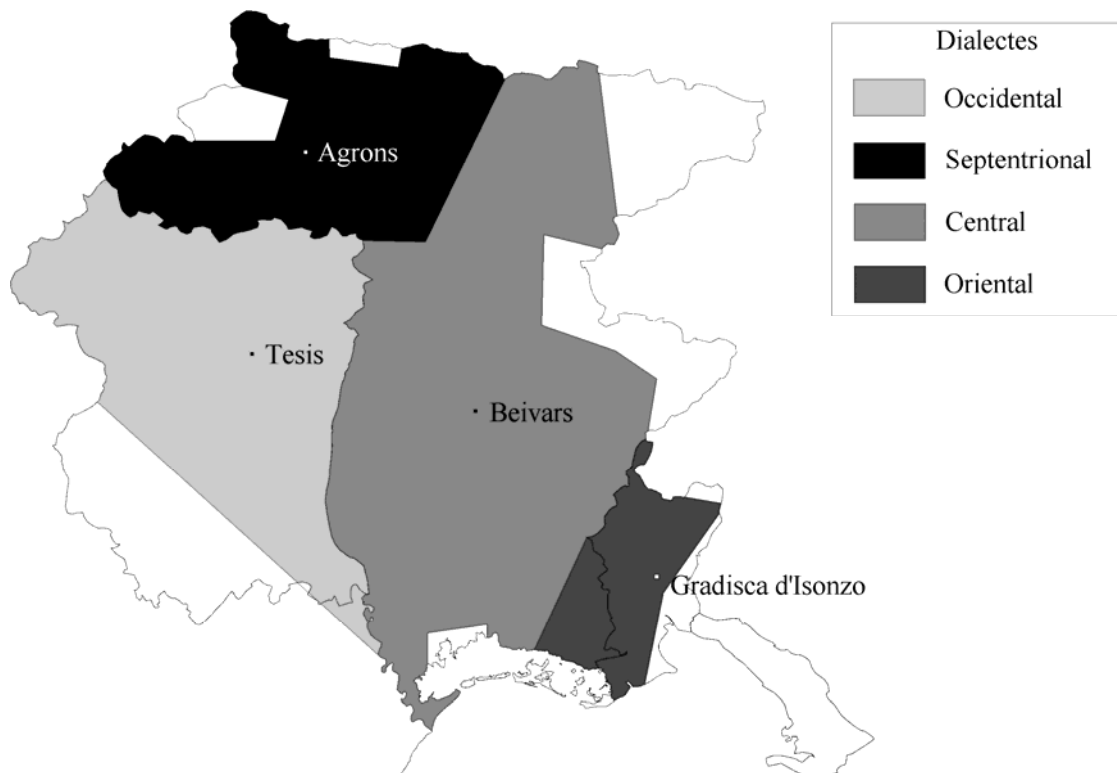

Figura 2.1 - Mapa lingüístic de Friül (simplificació de Frau, 1984) amb els punts d'enquesta indicats.

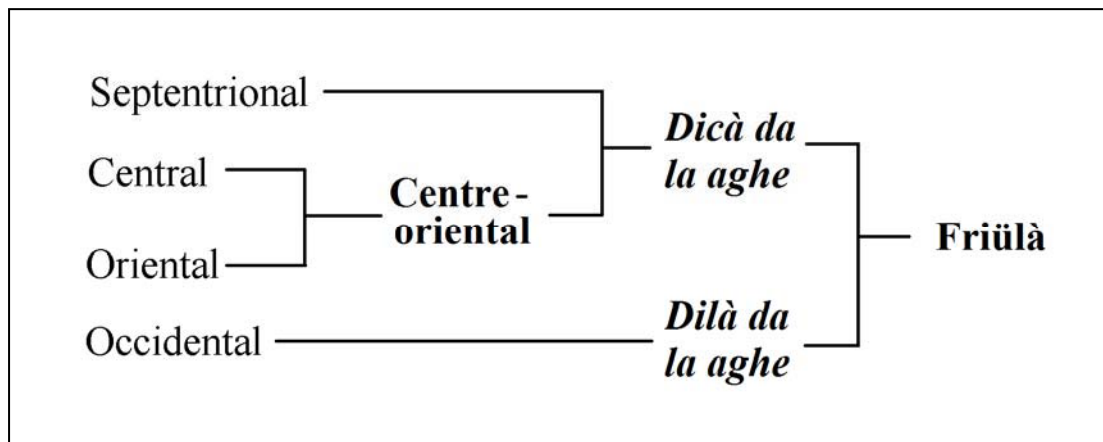

Figura 2.2 - Agrupació dels dialectes friülans segons la dialectologia clàssica (Frau, 1984; Francescato, 1966).

2.1. Característiques generals del friülà

El friülà presenta unes característiques fonètiques i sintàctiques que s'han de tenir en compte en el moment d'estudiar-ne la prosòdia. A continuació es presenta un resum dels trets més importants relacionats amb els suprasegments per la transcendència que tenen a l'hora de la creació del corpus per a aquest treball. Es presentaran primer les característiques generals del friülà, i després s'aprofundirà en l'anàlisi dialecte per dialecte.

2.1.1. L'accent tònic

L'accent tònic en friülà és lliure i la seva posició té valor distintiu. En una paraula fonològica, la síl·laba accentuada pot ser l'última, la penúltima, l'antepenúltima, l'anterior a l'antepenúltima o fins i tot l'anterior a aquesta (veg. Taula 2.1). Tot i que l'accent és lliure, hi ha limitacions que tenen a veure amb la morfologia. Per exemple, és important notar que en friülà no existeix cap nom patrimonial esdrúixol masculí, tots els noms patrimonials esdrúixols són femenins. Aquesta característica, aparentment marginal, tindrà força importància en el moment en què es construirà el corpus (veg. els apartats des de 3.1.1 a 3.1.1.4).

Des del punt de vista dialectològic, no hi ha cap diferència important entre les varietats pel que fa a la posició dels accents. Una diferència, que de tota manera no afecta a la redacció del corpus utilitzat en aquesta recerca, és que a les varietats centreorientals i occidentals els verbs no poden ser esdrúixols (tret d'alguns manlleus de l'italià), mentre que a les varietats de friülà *cjargnel* ho poden ser també en el cas de verbs patrimonials. Una altra diferència (que s'explicarà millor a l'apartat 2.1.4.1), té a veure amb restriccions morfològiques.

Síl·laba tònica	Exemple	Transcripció	Traducció
última	<i>cjacaràs</i>	[caka'ras]	parlés
penúltima	<i>cjacaris</i>	[ca'karis]	parles
antepenúltima	<i>cjacaris</i>	['cakaris]	rumors
anterior a l'antepenúltima	<i>telefonimi</i>	[te'lefonimi]	truca'm
anterior a l'anterior a l'antepenúltima	<i>dedichinuses</i>	['dedikinuses]	dedica-nos-les

Taula 2.1 – Posicions de l'accent tònic.

No està encara clar com es realitza acústicament l'accent tònic. De fet, els estudis que existeixen oscil·len entre la idea que les vocals tòniques són més llargues de les àtones (Finco, 2007b: 125-126) i la idea que també tenen una intensitat major de les altres (Finco, 2007a: 72).

2.1.2. El sistema vocàlic

El sistema vocàlic del friülà presenta una cohesió interdialectal en el nivell fonològic i una diferenciació interdialectal força marcada en el nivell de la realització fonètica. Als apartats des de 2.1.2.1 fins a 2.1.4.2 es descriuran les característiques generals, mentre que al llarg dels apartats següents ens ocuparem dels detalls fonètics.

2.1.2.1. El sistema vocàlic tònic

El friülà és conegut entre els lingüistes sobretot perquè és una de les poques llengües romàniques que presenten una oposició fonològica molt productiva entre vocals llargues i breus. Aquesta oposició entre vocals breus i llargues dóna lloc a tota una sèrie de parelles mínimes (veg. Taula 2.2).

Paraula amb vocal breu			Paraula amb vocal llarga		
Exemple	Transcripció	Traducció	Exemple	Transcripció	Traducció
<i>lat</i>	[ˈlat]	llet	<i>lât</i>	[ˈla:t]	anat
<i>ret</i>	[ˈret]	dret	<i>rêt</i>	[ˈre:t]	xarxa
<i>mil</i>	[ˈmil]	mil	<i>mîl</i>	[ˈmi:l]	mel
<i>vot</i>	[ˈvot]	vuit	<i>vôt</i>	[ˈvo:t]	vot
<i>brut</i>	[ˈbrut]	lleig	<i>brût</i>	[ˈbru:t]	nora

Taula 2.2 – Vocals llargues i breus.

Aquesta oposició fonològica entre vocals llargues i breus és coneguda a la majoria de les varietats del friülà, però s'ha de tenir en compte que alguns dialectes no la tenen i que els dialectes que la tenen la realitzen fonèticament de maneres força diferents. Als capítols següents s'explicarà com es realitza aquesta oposició a cadascun dels dialectes que es consideren en aquest estudi.

Pel que fa a les característiques acústiques d'aquesta oposició, s'ha de destacar que les vocals llargues tenen aproximadament el doble de durada de les vocals tòniques breus (Finco, 2005: 28-54; Prieto, 1992).

No s'ha de pensar que l'oposició entre vocals llargues i breus del friülà és una continuació de la del llatí. Ben al contrari, és el resultat de processos típics de la llengua friülana, que continuen essent productius. De fet, les vocals llargues del friülà són el resultat d'almenys quatre processos fonològics diferents, alguns dels quals són diacrònics i d'altres són sincrònics. El més freqüent és l'ensordiment d'una consonant oclusiva o fricativa fonològicament sonora en posició VC#. Aquest ensordiment s'acompanya d'un allargament de la V precedent; ni l'ensordiment ni l'allargament tenen lloc si a la paraula s'afegeixen sufixos que comencen en vocal (per exemple de /abe'nad/ deriven [abe'na:t] (adinerat) i, mitjançant el sufix femení –e, [abe'nade] (adinerada)).

El segon procés fonològic que explica la presència de vocals llargues és operatiu en un altre context: les vocals tòniques davant [r] o [l] final de paraula són breus si la [r] és etimològicament geminada o complicada¹ (p.ex. /rm/ o /rn/). D'aquesta manera s'explicaria diacrònicament la diferència entre paraules com ['ca:r] < CARUM, ['car] < CARNEM i ['car] < CARRUM o bé com ['va:l] < VALET i ['val] < VALLEM).

El tercer procés que explica la presència de vocals llargues és l'allargament compensatori. Al llarg de l'evolució del llatí al friülà, hi va haver en un primer moment la pèrdua de totes les desinències de les paraules masculines i neutres singulars. En virtut d'aquest procés, es van trobar en posició final absoluta de paraula uns grups de *muta cum liquida*, que –segons les restriccions fonotàctiques del friülà- no poden ocupar aquella posició. El resultat final va ser l'afegiment d'una [-i] epentètica al final i l'elisió de l'oclusiva (que apareix als derivats). L'elisió de l'oclusiva es va compensar per l'allargament de la vocal anterior. Per exemple, del llatí *SOLICULUM s'obté /so'regl/,

---

¹ En el camp de la fonologia del friülà se sol emprat l'etiqueta “r complicada” per indicar un grup consonàntic format per una ròtica i un altre segment. La consonant no-ròtica que segueix la [r] es realitza en altres paraules de la mateixa família. Per exemple, si bé /'carn/ (carn) es realitza com ['car], trobem els derivats [car'nate] (carn dolenta), [incar'na:t] (encarnat) etc.

que té com a forma superficial [so're:li]. El diminutiu de [so're:li] és [sore'g] + ut], una paraula en la qual apareix la [g] de la forma fonològica i no hi ha la [-i] epentètica.

El quart procés que explica la presència de vocals llargues és de naturalesa merament fonètica, és a dir, que hi ha contextos que provoquen l'allargament de la vocal tònica. Aquest procés té manifestacions força diferents a les diverses varietats, ja que són molt diferents els contextos que provoquen l'allargament.

Pel que fa al grau d'obertura de les vocals, l'anàlisi fonètica mostra l'existència de quatre graus d'obertura: obert [a], semiobert [ɛ, ɔ], semitancat [e, o] i tancat [i, u]. Això comporta que el sistema vocàlic tònic del friülà contingui dues sèries de fonemes: set vocals breus i set llargues (veg. Taula 2.3).

/i/	/u/	/i:/	/u:/
/e/	/o/	/e:/	/o:/
/ɛ/	/ɔ/	/ɛ:/	/ɔ:/
/a/		/a:/	

Taula 2.3 – Sistema vocàlic tònic.

De tota manera, l'oposició entre vocals semiobertes i semitancades és poc productiva, especialment en alguns dialectes. La productivitat d'aquesta oposició és encara més limitada si les vocals són llargues (Finco 2007: 48). Tot i això, és possible trobar almenys una sèrie de parelles mínimes. (veg. Taula 2.4).

Paraula amb vocal semioberta		Paraula amb vocal semitancada	
Transcripció	Traducció	Transcripció	Traducció
[ˈfjɛrɛ]	fira	[ˈfjere]	febre
[aˈfɔriŋ]	foraden	[aˈforiŋ]	foren
[ˈmɛ:s]	meves	[ˈme:s]	mes
[ˈdɔ:s]	dues	[ˈdɔ:s]	dux de Venècia

Taula 2.4 – Parelles mínimes per grau d'obertura de la vocal mitjana.

Finalment, el sistema vocàlic tònic del friülà inclou també uns diftongs, que són força diferents d'una varietat a l'altra. Els tipus de diftongs que es poden trobar són dos:

- 1) diftongs derivats de la realització de les vocals tòniques semialtes i altes fonològicament llargues. Per exemple: les formes profundes /siˈjno:r/, /ˈdu:l/ i /inˈti:r/ es poden realitzar, segons les varietats, respectivament com a [siˈjno:r], [siˈjnowr] o [siˈjnuar], [ˈdu:l] o [ˈdowl], [inˈti:r] o [inˈtejr]. La Taula 2.5 il·lustra com es realitzen les vocals fonològicament llargues als principals grups dialectals (hi ha varietats dialectals menors i molt perifèrics que les realitzen de manera diferent).

Vocal llarga	Friülà central	Friülà oriental	Friülà <i>cjargnel</i> comú	Friülà occidental
/i:r/	[i:r]	[i]	[i:r]	[ej]
/e:e/	[e:e]	[e]	[ej]	[ej]
/a:a/	[a:a]	[a]	[a:a]	[a:a]
/o:o/	[o:o]	[o]	[ow]	[ow]
/u:u/	[u:u]	[u]	[u:]	[ow]

Taula 2.5 – Realització fonètica de les vocals llargues als principals dialectes.

2) diftongs derivats de l'evolució de nexes llatins, que donen el mateix resultat gairebé a totes les varietats. Per exemple el nexa llatí format d'e + r + C dona [jer] (o [je·r]) a les varietats septentrional i occidental i [ja·r] a les altres. Un altre cas semblant és el de la vocal tònica llatina ð + C que a la majoria dels dialectes evoluciona en [we] (o bé en [wi] davant de C nasal i en [wa] davant de ròtica + C). La Taula 2.6 conté uns exemples d'aquests diftongs als dialectes principals (en aquest cas també trobaríem realitzacions diferents en dialectes perifèrics per als mateixos nexes).

Nexe llatí	Exemple escrit en friülà estàndard	Pronunciació del nexa en			
		friülà central	friülà oriental	friülà <i>cjargnel</i>	friülà occidental
e + consonant	<i>fieste</i> 'festa'	[je]	[je]	[je]	[je]
e + r complicada	<i>tiere</i> 'terra'	[ja·r]	[ja·r]	[jer]	[je·r]
ð + consonant	<i>cueste</i> 'costa'	[we]	[we]	[we]	[wo]
ð + n complicada	<i>puint</i> 'pont'	[wi]	[u]	[wi]	[u]
ð + r complicada	<i>puart</i> 'port'	[wa·r]	[wa·r]	[war]	[wa·r]

Taula 2.6 – Diftongs als principals dialectes.

2.1.2.2. El sistema vocàlic àton

El sistema vocàlic àton del friülà inclou només cinc vocals breus (veg. Taula 2.7). No hi ha cap diferència entre una varietat i una altra pel que fa als fonemes que componen aquest sistema vocàlic. Les diferències interdialectals es troben en el nivell fonètic sobretot pel que fa a la vocal àtona que marca morfològicament el femení. Aquesta vocal pot ser [-a], [-e], [-o], [-ə], [-ɐ] segons la varietat. Cal remarcar que, en alguns dialectes, l'afegiment del morfema de plural [+s] provoca la pujada del timbre vocàlic de la desinència del femení. Aquesta pujada va seguida, en algunes d'aquestes varietats, per la successiva elisió de la marca de plural sigmàtic. Per tant, les desinències del plural femení poden ser, segons el dialecte, [-as], [-es], [-os], [-əs], [-ɐs], [-is], [-i]. Als

capítols següents s'explicaran més en detall aquests aspectes morfofonològics de cadascun dels dialectes que es consideren en aquest estudi.

/i/	/u/
/e/	/o/
/a/	

Taula 2.7 – Sistema vocàlic àton.

2.1.3. El sistema consonàntic

El sistema consonàntic del friülà no varia gaire entre els dialectes. De fet, tots els dialectes tenen les mateixes nasals, ròtiques, laterals i aproximants. Pel que fa a la resta de consonants (és a dir oclusives, fricatives i africades), els sons labials, labiodentals i els velars són els mateixos a tota l'àrea de parla friülana, mentre que existeixen diferències interdialectals pel que fa als sons dentals, postalveolars i palatals. Com a primera aproximació, es pot dir que els dialectes septentrionals tenen el nombre més alt de fonemes dentals i palatals i que aquest nombre va baixant a mesura que ens desplaçem cap al sud. Als capítols següents s'efectuarà la descripció detallada dels sistemes consonàntics dels quatre dialectes triats per a aquesta recerca, que representen de manera satisfactòria les característiques de les grans àrees dialectals del friülà. A la Taula 2.8 són presentats els fonemes consonàntics del friülà central, que és considerat el model de pronúncia més prestigiós i més proper a la llengua escrita estàndard.

	Bilabial	Labio-dental	Dental	Alveolar	Postal-veolar	Palatal	Velar	Labio-velar
Nasal	m			n		ɲ ¹		
Oclusiva	p b		t d			c ɟ ²	k g	
Africada				ts dz	tʃ dʒ			
Fricativa		f v		s z				
Aproximant						j		w
Ròtica				r				
Lateral aproximant				l				

Taula 2.8 – Sistema consonàntic del friülà central.

S’ha de remarcar que a tots els dialectes existeix fonèticament també la nasal [ɲ], que no té valor fonològic distintiu.

Pel que fa als processos, és oportú esmentar l’existència de dos processos fonològics que apareixen de manera evident al corpus utilitzat en aquest treball. El primer procés és l’ensordiment de les oclusives, fricatives i africades en posició final de paraula. Per exemple: /'grand/ → ['grant] (alt), /'nerv/ → ['nerf] (tendó), /'mjedʒ/ → ['mjef] (mig).

El segon és el procés d’assimilació regressiva del punt d’articulació de les nasals. Aquesta assimilació no té lloc en posició final de morfema, on la nasal es realitza sempre com a velar o prevelar (Finco, 2005: 69). Per exemple: /uN 'caN ma'roN/ → [uɲ 'caɲ ma'roɲ] (un gos marró), /uN 'aN/ → [uɲ 'aɲ] (un any), /iN+vi'zibil/ → [iɲvi'zibil] (invisible), /iN+nu'la:/ → [iɲnu'la:] (ennuvolar), /iN+rifʃo'ta:/ → [iɲrifʃo'ta:] (arrissar), /'maN+s/ → ['maɲs] (mans). En els altres contextos la nasal assimila el punt d’articulació de la consonant següent si aquesta és oclusiva o africada (tot i qu hi pot haver diferències entre dialectes). Per exemple: /'oNɟule/ → ['oɲɟule] (ungla), /'aNce/ → ['aɲce] (també), /iNpa'ra:/ → [impa'ra:] (aprendre). Si la consonant no és ni oclusiva

² Es realitzen sovint com a africades: [tʃ] i [dʒ] (Finco, 2005: 87).

ni africada, la nasal es realitza com a velar o prevelar. Per exemple: /'zɡloNf/ → ['zɡloŋf] (inflat), /koN'vent/ → [koŋ'vent] (convent), /peN'sa:/ → [peŋ'sa:] (pensar).

2.1.4. Morfosintaxi

Entre els aspectes morfològics i morfosintàctics, n'hi ha dos que són importants per a la construcció del corpus i per entendre el paper que hi tenen les diferències interdialectals: la formació del femení i la funció dels pronoms personals subjecte àtons.

2.1.4.1. Morfologia del nom

En friülà, en general, existeixen dues grans classes morfològiques³ de noms pel que fa a la formació del femení. La primera classe de substantius i adjectius és formada per les paraules que afegeixen el morfema [-e] a l'arrel del nom, mentre que la marca de masculí és [-Ø]. La segona classe conté substantius i adjectius que tenen [-Ø] com a marca tant del masculí com del femení singular. De la segona classe, en formen part tots els noms i adjectius que acaben:

- 1) en vocal tònica llarga diferent de [u:] seguida per [l],
- 2) en vocal àtona breu seguida per [l], només en alguns dialectes,
- 3) en els morfemes /-'ent/, /-'ant/ i /-'int/ (és a dir, en termes diacrònics, en paraules que deriven de participis presents llatins), només en alguns dialectes.

Tots els noms i adjectius que no tenen les terminacions que s'acaben d'esmentar, formen part de la primera classe.

L'aspecte important d'aquesta divisió en classes és que és diferent d'una varietat a l'altra. El que passa és que a algunes de les varietats que en interessaven per a aquesta recerca formen part de la segona classe les paraules indicades als punts 2) i 3) del llistat anterior. Això vol dir que en aquestes varietats hi ha adjectius femenins aguts que tenen

---

³ En realitat, la primera classe és més articulada internament però, per a les finalitats d'aquesta recerca, es pot considerar homogènia. Ens concentrarem, de fet, més aviat en la segona classe.

la vocal tònica breu. Als dialectes orientals, per contra, les paraules indicades al punt 3) del llistat anterior formen part de la primera classe, que té com a marca del femení [-e] (o [-a], segons el dialecte). Això implica que a les varietats orientals no existeixen tots els adjectius femenins aguts amb vocal breu de les altres varietats, la qual cosa és fatal, perquè, ja que en friülà els noms esdrúixols patrimonials només poden ser femenins, és més complicat tenir combinacions de substantiu esdrúixol amb vocal breu amb adjectiu agut amb vocal breu. Afortunadament, aquesta limitació pot ser evitada gràcies al fet que a les varietats orientals les vocals fonològicament llargues no existeixen, per tant es podran utilitzar com a expansions agudes dels noms femenins esdrúixols els adjectius del punt 1) del llistat anterior (que a les varietats septentrionals i centrals, per contra, no es podrien utilitzar perquè tenen la vocal llarga). L'únic inconvenient d'aquesta substitució forçosa és que les paraules que es fan servir als dos tipus de corpus (septentrional i central d'una banda, oriental i occidental de l'altra) han de ser força diferents, la qual cosa, però, en un estudi suprasegmental com aquest redueix l'inconvenient.

2.1.4.2. Morfosintàxi pronominal i verbal

L'última característica del friülà que s'ha de tenir en compte en aquesta recerca és el fet que, a la majoria dels dialectes, la forma interrogativa és marcada sintàcticament. De fet, a tots els dialectes centrals, occidentals i septentrionals del friülà existeix una sèrie doble de pronoms personals subjecte: els tònicos i els àtons (o clítics). El segon tipus de pronoms, que no és gaire comú entre les llengües romàniques, es troba en posició proclítica a les formes verbals declaratives i en posició enclítica a les formes verbals interrogatives (Vicario, 2005: 62-63). Mentre que els pronoms personals subjecte tònicos són pràcticament idèntics a totes les varietats, els respectius àtons són molt diferents entre una varietat i l'altra. A les varietats orientals de friülà no existeixen. A la Taula 2.9 es presenten les formes proclítics i enclítics dels pronoms personal subjecte àtons en friülà estàndard.

	Pronom personal subjecte		
	tònic	àton proclític	àton enclític
1a pers. sing.	jo	o	o
2a pers. sing.	tu	tu	tu
3a pers. sing. masculina	lui	al	al
3a pers. sing. femenina	jê	e	e
1a persona plural	noaltris	o	o
2a persona plural	voaltris	o	o
3a persona plural	lôr	a	o

Taula 2.9 – Formes dels pronoms subjecte àtons (friülà estàndard).

Com a norma general, els pronoms personals subjecte àtons són obligatoris, és a dir, han de ser expressats. De tota manera, si una forma verbal declarativa és precedida per un pronom personal objecte o per un pronom reflexiu, no és obligatori utilitzar el pronom personal subjecte àton. Uns exemples de totes les situacions possibles són continguts a la Taula 2.10 (els pronoms personals subjecte àtons estan subratllats). Com es veurà a l'apartat 3.1.1, aquest aspecte morfosintàctic és crucial per preparar un corpus que permeti la comparació interdialectal.

Forma		Exemple	Traducció
declarativa	sense pronoms	Jê <u>e</u> sune la ghitare.	Ella toca la guitarra.
	amb pronom objecte	Jê mi sune la ghitare.	Ella toca la guitarra per a mi.
	amb pronom reflexiu	La ghiatare si sune cui dêts.	La guitarra es toca amb els dits.
interrogativa	sense pronoms	Jê suni <u>e</u> la ghitare?	Ella toca la guitarra?
	amb pronom objecte	Jê mi suni <u>e</u> la ghitare?	Ella toca la guitarra per a mi?
	amb pronom reflexiu	La ghiatare si suni <u>e</u> cui dêts?	La guitarra es toca amb els dits?

declarativa negativa	sense pronom	Jê no sune la ghitare.	Ella no toca la guitarra.
	amb pronom objecte	Jê no mi sune la ghitare.	Ella no toca la guitarra per a mi.
	amb pronom reflexiu	La ghiatare no si sune cui dêts.	La guitarra no es toca amb els dits.
interrogativa negativa	sense pronom	Jê no suni <u>e</u> la ghitare?	Ella toca la guitarra?
	amb pronom objecte	Jê no mi suni <u>e</u> la ghitare?	Ella no toca la guitarra per a mi?
	amb pronom reflexiu	La ghiatare no si suni <u>e</u> cui dêts?	La guitarra no es toca amb els dits?

Taula 2.10 – Frases amb pronom personals subjecte àtons (friülà central).

2.2. Característiques dialectals dels punts d'enquesta

Per a aquesta recerca s'ha seleccionat quatre punts d'enquesta, representatius de les quatre àrees dialectals principals del friülà.

2.2.1. El friülà d'Agrons

El primer dialecte que s'ha triat per a aquesta recerca forma part del grup *cjargnel*, és a dir, del conjunt septentrional de varietats del friülà.

Pel que fa a l'accent tònic, el friülà d'Agrons no té cap tret que el diferenciï de la resta dels dialectes: l'accent tònic és lliure i la síl·laba accentuada pot ser l'última, la penúltima, l'antepenúltima, l'anterior a l'antepenúltima o fins i tot l'anterior a aquesta (veg. Taula 2.11).

Síl·laba tònica	Exemple	Transcripció	Traducció
última	<i>cjacaràs</i>	[caka'ras]	parlés
penúltima	<i>cjacaras</i>	[ca'karas]	parles
antepenúltima	<i>cjacaras</i>	['cakaras]	rumors
anterior a l'antepenúltima	<i>niçulilas</i>	['niʃʉlilas]	bressola-les
anterior a l'anterior a l'antepenúltima	<i>dedichinusas</i>	['dedikinuzas]	dedica-nos-les

Taula 2.11 – Posicions de l'accent tònic al friülà d'Agrons.

En el sistema vocàlic, el friülà d'Agrons presenta 14 fonemes tòncics (veg. Taula 2.12) i cinc fonemes àtons (veg. Taula 2.13).

/i/	/u/	/i:/	/u:/
/e/	/o/	/e:/	/o:/
/ɛ/	/ɔ/	/ɛ:/	/ɔ:/
/a/		/a:/	

Taula 2.12 – Sistema vocàlic tònic del friülà d'Agrons.

/i/	/u/
/e/	/o/
/a/	

Taula 2.13 – Sistema vocàlic àton del friülà d'Agrons.

Pel que fa a les vocals llargues, en el marc d'aquesta recerca és important recordar que poden derivar dels quatre processos fonològics que s'han esmentat a l'apartat 2.3.1. Pel que fa al quart d'aquells processos, és a dir l'allargament d'una vocal provocat pel context, s'ha de destacar que al friülà d'Agrons una vocal tònica ha de ser llarga si va seguida per [ʒ], [z], [lt] o [lʃ]. Per tant, al dialecte en qüestió trobem paraules amb vocal llarga en qualsevol posició sil·làbica, inclosa l'antepenúltima, com ara ['ko:zula] i

[^hbu:ltima]. Com es veurà, als altres dialectes això és impossible, cosa que tindrà repercussions sobre la construcció del corpus.

Pel que fa a les consonants, al friülà d’Agrons destaca la presència de vint-i-cinc fonemes, com es veu a la Taula 2.14.

	Bilabial	Labio-dental	Dental	Alveolar	Postal-veolar	Palatal	Velar	Labio-velar
Nasal	m			n		ɲ		
Oclusiva	p b		t d			c ɟ	k g	
Africada				ʈʂ ɖʐ	ʧ ʤ			
Fricativa		f v		s z	ʃ ʒ ⁴			
Aproximant						j		w
Ròtica				r				
Lateral aproximant				l				

Taula 2.14 – Sistema consonàntic del friülà d’Agrons.

Sobre la formació del femení, en el friülà d’Agrons existeixen dues grans classes morfològiques. La primera classe està formada per les paraules que afegeixen [-a] a l’arrel del nom, mentre que la marca de masculí és [-Ø]. La segona classe conté substantius i adjectius invariants quant al gènere que tenen [-Ø] com a marca tant del masculí com del femení singular. De la segona classe, en formen part tots els noms i adjectius que acaben:

- 1) En vocal tònica llarga diferent d’[u:] seguida d’[l],
- 2) En vocal àtona breu seguida d’[l],
- 3) En els morfemes /-^hent/, /-^hant/ i /-^hint/.

---

⁴ Cal remarcar que, de manera diferent al que passa en altres dialectes del friülà (Finco, 2005: 77-78), al dialecte d’Agrons [ʃ] i [ʒ] no són al·lòfons de [s] i [z] respectivament, sinó que tenen valor fonèmic. De fet, es poden trobar parelles mínimes com ara [ˈjeʃi] (sortir) i [ˈjesi] (ser), [peˈzuta] (petita bàscula) [peˈʒuta] (petit xiclet).

Tots els noms i adjectius que no tenen les terminacions que s'acaben d'esmentar, formen part de la primera classe.

Pel que fa a la morfosintaxi pronominal i verbal, que és l'aspecte sintàctic que més conseqüències té per a la construcció del corpus, s'ha de recordar que el friülà d'Agrons té els pronoms personals subjecte clítics i que els utilitza bàsicament com el friülà estàndard (veg. apartat 2.5), amb algunes diferències (només morfològiques i no pas sintàctiques) degudes sobretot al fet que en el friülà d'Agrons els pronoms àtons de subjecte tendeixen a expressar diferències de gènere que a moltes altres varietats no són explícites (veg. Taula 2.15).

	Pronom personal subjecte		
	tònic	àton proclític	àton enclític
1a pers. sing.	[ˈjo]	[i]	[o]
2a pers. sing.	[ˈtu]	[tu]	[tu]
3a pers. sing. masculina	[ˈluj]	[al]	[al]
3a pers. sing. femenina	[ˈje:]	[a]	[a]
1a persona plural	[ˈno:]	[i]	[o]
2a persona plural masculina	[ˈvwa:ti]	[i]	[o]
2a persona plural femenina	[ˈvwa:tas]	[i]	[o]
3a persona plural genèrica	[ˈlo:r]	[a]	[o]
3a persona plural masculina	[ˈlo:r]	[aj]	no existeix
3a persona plural femenina	[ˈlo:r]	[as]	no existeix

Taula 2.15 – Pronoms personals tònicos i àtons del friülà d'Agrons.

Com a exemplificació del funcionament dels pronoms personals subjecte àtons al dialecte d'Agrons, es pot agafar el present d'indicatiu del verb regular *cjantâ* (cantar) (veg. Taula 2.16). Cal notar que en presència d'un pronom personal subjecte enclític es produeixen canvis a les vocals i les consonants d'algunes veus verbals. Com es veurà, aquest fenomen tindrà efectes sobre la construcció del corpus i l'anàlisi de les dades.

	Forma declarativa		Forma interrogativa		Traducció
	Transcripció ortogràfica	Transcripció fonètica	Transcripció ortogràfica	Transcripció fonètica	
1 ps	<i>i cjanti</i>	[i 'canti]	<i>cjantio?</i>	['cantjo]	canto
2 ps	<i>tu cjantas</i>	[tu 'cantas]	<i>cjantistu?</i>	['canti]tu]	cantes
3 ps m	<i>al cjanta</i>	[al 'canta]	<i>cjantial?</i>	['cantjal]	(ell) canta
3 ps f	<i>a cjanta</i>	[a 'canta]	<i>cjantia?</i>	['cantja]	(ella) canta
1 pp	<i>i cjantìn</i>	[i can'tir]	<i>cjantìno?</i>	[can'tino]	cantem
2 pp	<i>i cjantais</i>	[i can'tajs]	<i>cjantaiso?</i>	[can'tajzo]	canteu
3 pp	<i>a cjantin</i>	[a 'cantir]	<i>cjantino?</i>	['cantino]	canten
3 pp m	<i>ai cjanta</i>	[aj 'canta]	-	-	(ells) canten
3 pp f	<i>as cjanta</i>	[as 'canta]	-	-	(elles) canten

Taula 2.16 – Forma declarativa i interrogativa d'un verb al friülà d'Agrons.

2.2.2. El friülà de Beivars

El segon punt d'enquesta que s'ha triat per a aquesta recerca és el del poble de Beivars. Aquest punt forma part del grup dialectal central, que és considerat el més proper a la llengua estàndard.

Pel que fa a l'accent tònic, el friülà de Beivars no té cap tret que el diferenciï de la resta dels dialectes: l'accent tònic és lliure i la síl·laba accentuada pot ser l'última, la penúltima, l'antepenúltima, l'anterior a l'antepenúltima o fins i tot l'anterior a aquesta (veg. Taula 2.17).

Síl·laba tònica	Exemple	Transcripció	Traducció
última	<i>cjacaràs</i>	[caka'ras]	parlés
penúltima	<i>cjacaris</i>	[ca'karis]	parles
antepenúltima	<i>cjacaris</i>	['cakaris]	rumors
anterior a l'antepenúltima	<i>telefonimi</i>	[te'lefonimi]	truca'm
anterior a l'anterior a l'antepenúltima	<i>dedichinuses</i>	['dedikinuses]	dedica-nos-les

Taula 2.17 – Posicions de l'accent tònic al friülà de Beivars.

Pel que fa al sistema vocàlic, el friülà de Beivars presenta 14 fonemes tòncics (veg. Taula 2.18) i cinc fonemes àtons (veg. Taula 2.19).

/i/	/u/	/i:/	/u:/
/e/	/o/	/e:/	/o:/
/ɛ/	/ɔ/	/ɛ:/	/ɔ:/
/a/		/a:/	

Taula 2.18 – Sistema vocàlic tònic del friülà de Beivars.

/i/	/u/
/e/	/o/
/a/	

Taula 2.19 – Sistema vocàlic àton del friülà de Beivars.

Sobre les vocals llargues, en el marc d'aquesta recerca és important recordar que poden derivar dels quatre processos fonològics que s'han esmentat a l'apartat 2.3.1. Pel que fa al quart d'aquells processos, és a dir l'allargament d'una vocal provocat pel context, s'ha de destacar que al friülà de Beivars una vocal tònica sempre és llarga en posició [V_r#]. Això comporta que es poden trobar paraules amb la vocal llarga en última síl·laba (pràcticament totes les que són afectades pel primer i pel segon procés descrit a l'apartat 2.3.1) i amb la vocal llarga en penúltima síl·laba (que són les generades pel tercer d'aquells processos), però no podem trobar casos de vocals llargues en antepenúltima síl·laba. Això tindrà repercussions sobre la construcció del corpus.

Pel que fa a les consonants, al friülà de Beivars destaca la presència de vint-i-tres fonemes, com es veu a la Taula 2.20. En comparació amb els dialectes septentrionals, que en tenen vint-i-cinc, al dialecte de Beivars falten [ʃ] i [ʒ], que són substituïdes per [s] i [z], respectivament.

	Bilabial	Labio-dental	Dental	Alveolar	Postal-veolar	Palatal	Velar	Labio-velar
Nasal	m			n		ɲ		
Oclusiva	p b		t d			c ɟ	k g	
Africada				ʈ ɖ	ʧ ʤ			
Fricativa		f v		s z				
Aproximant						j		w
Ròtica				r				
Lateral aproximant				l				

Taula 2.20 – Sistema consonàntic del friülà de Beivars.

Pel que fa a la formació del femení, en el friülà de Beivars existeixen dues grans classes morfològiques. La primera classe és formada per les paraules que afegeixen [-e] a l'arrel del nom, mentre la marca de masculí és [-Ø]. La segona classe conté substantius i adjectius que tenen [-Ø] com a marca tant del masculí com del femení singular. De la segona classe, en formen part tots els noms i adjectius que acaben:

- 1) en vocal tònica llarga diferent d'[u:] seguida d'[l]
- 2) en vocal àtona breu seguida d'[l]
- 3) en els morfemes /-'ent/, /-'ant/ i /-'int/⁵.

Tots els noms i adjectius que no tenen les terminacions que s'acaben d'esmentar, formen part de la primera classe.

La morfosintaxi pronominal i verbal és l'aspecte sintàctic que més conseqüències té per a la construcció del corpus. S'ha de recordar que el friülà de Beivars té els pronoms personals subjecte clítics i que els utilitza bàsicament com el friülà estàndard que s'han esmentat a l'apartat 2.5 (veg. Taula 2.21).

⁵ Segons les informacions que han proporcionat els nostres informants, els noms que acaben amb aquest morfemes poden formar part també de la primera classe. Es tractaria, per tant, d'una alternància lliure.

	Pronom personal subjecte		
	tònic	àton proclític	àton enclític
1a pers. sing.	[ˈjo]	[o]	[o]
2a pers. sing.	[ˈtu]	[tu]	[tu]
3a pers. sing. masculina	[ˈluj]	[al]	[al]
3a pers. sing. femenina	[ˈje:]	[e]	[e]
1a persona plural	[ˈnɔaltris]	[o]	[o]
2a persona plural	[ˈvɔaltris]	[o]	[o]
3a persona plural	[ˈlo:r]	[e]	[o]

Taula 2.21 – Pronoms personals tònicos i àtons del friülà de Beivars.

Com a exemplificació del funcionament dels pronoms personals subjecte àtons al dialecte de Beivars, es pot agafar el present d'indicatiu del verb regular *cjantâ* (cantar) (veg. Taula 2.22). Cal notar que en presència d'un pronom personal subjecte enclític es produeixen canvis a les vocals i les consonants d'algunes veus verbals. Com es veurà, aquest fenomen tindrà efectes sobre la construcció del corpus i l'anàlisi de les dades.

	Forma declarativa		Forma interrogativa		Traducció
	Transcripció ortogràfica	Transcripció fonètica	Transcripció ortogràfica	Transcripció fonètica	
1 ps	<i>o cjanti</i>	[o ˈcanti]	<i>cjantio?</i>	[ˈcantjo]	canto
2 ps	<i>tu cjantis</i>	[tu ˈcantis]	<i>cjantistu?</i>	[ˈcantistu]	cantes
3 ps m	<i>al cjante</i>	[al ˈcante]	<i>cjantial?</i>	[ˈcantjal]	(ell) canta
3 ps f	<i>e cjante</i>	[e ˈcante]	<i>cjantie?</i>	[ˈcantje]	(ella) canta
1 pp	<i>o cjantìn</i>	[o can ˈtij]	<i>cjantìno?</i>	[can ˈtino]	cantem
2 pp	<i>o cjantais</i>	[o can ˈtajs]	<i>cjantaiso?</i>	[can ˈtajzo]	canteu
3 pp	<i>e cjantin</i>	[e ˈcantij]	<i>cjantino?</i>	[ˈcantino]	canten

Taula 2.22 – Forma declarativa i interrogativa d'un verb al friülà de Beivars.

2.2.3. El friülà de Gradisca d'Isonzo

El tercer dialecte que s'ha triat per a aquesta recerca és el que inclou el poble de Gradisca d'Isonzo. Aquest dialecte forma part del subgrup oriental. Històricament, aquest grup de dialectes va néixer a la part de Friül que va formar part de l'Imperi d'Àustria des de 1500 fins a 1918 (mentre que la resta de Friül formava part d'altres entitats estatals). Encara que formin part del grup centreoriental, els dialectes orientals es diferencien dels centrals per molts aspectes fonològics, fonètics i sintàctics. Per aquest motiu s'ha cregut oportú recollir dades prosòdiques també en aquesta zona de Friül.

Pel que fa a l'accent tònic, el friülà de Gradisca d'Isonzo no té cap tret que el diferenciï de la resta dels dialectes: l'accent tònic és lliure i la síl·laba accentuada pot ser l'última, la penúltima, l'antepenúltima, l'anterior a l'antepenúltima o fins i tot l'anterior a aquesta (veg. Taula 2.23).

Síl·laba tònica	Exemple	Transcripció	Traducció
Última	<i>ciacrarès</i>	[tʃakara'ɾɛs]	parlaria
Penúltima	<i>ciacaris</i>	[tʃa'karis]	parles
Antepenúltima	<i>ciacaris</i>	[tʃakaris]	rumors
anterior a l'antepenúltima	<i>telefonimi</i>	[te'lefonimi]	truca'm
anterior a l'anterior a l'antepenúltima	<i>dedichigilis</i>	[dɛdikidʒilis]	dedica-li-les

Taula 2.23 – Posicions de l'accent tònic al friülà de Gradisca d'Isonzo.

Pel que fa al sistema vocàlic, el friülà de Gradisca d'Isonzo presenta 7 fonemes tònic (veg. Taula 2.24) i cinc fonemes àtons (veg. Taula 2.25). De fet, al dialecte en qüestió no existeixen les vocals llargues, sinó només les breus. Això, com és evident, tindrà repercussions sobre la construcció del corpus.

/i/   /u/
 /e/   /o/
 /ɛ/   /ɔ/
 /a/

Taula 2.24 – Sistema vocàlic tònic del friülà de Gradisca d’Isonzo.

/i/   /u/
 /e/   /o/
 /a/

Taula 2.25 – Sistema vocàlic àton del friülà de Gradisca d’Isonzo.

Al friülà de Gradisca d’Isonzo pel que fa a les consonants destaca la presència de vint-i-un fonemes, com es veu a la Taula 2.26. En comparació amb els dialectes centrals, que en tenen vint-i-tres, al dialecte de Gradisca d’Isonzo hi falten [c] i [j], que són substituïdes per [tʃ] i [dʒ], respectivament. Al seu torn, els sons [tʃ] i [dʒ] del friülà central, són substituïts per [ts] i [dʒ].

	Bilabial	Labio-dental	Dental	Alveolar	Postal-veolar	Palatal	Velar	Labio-velar
Nasal	m			n		ɲ		
Oclusiva	p b		t d				k g	
Africada				ts dʒ	tʃ dʒ			
Fricativa		f v		s z				
Aproximant						j		w
Ròtica				r				
Lateral aproximant				l				

Taula 2.26 – Sistema consonàntic del friülà de Gradisca d’Isonzo.

Sobre la formació del femení, en el friülà de Gradisca d'Isonzo existeixen dues grans classes morfològiques. La primera classe està formada per les paraules que afegeixen [-a] a l'arrel del nom, mentre que la marca de masculí és [-Ø]. La segona classe conté substantius i adjectius que tenen [-Ø] com a marca tant del masculí com del femení singular. De la segona classe, en formen part tots els noms i adjectius que acaben en vocal tònica diferent d'[u] seguida d'[l]. Tots els noms i adjectius que no tenen les terminacions que s'acaben d'esmentar, formen part de la primera classe.

Pel que fa a la morfosintaxi pronominal i verbal, que és l'aspecte sintàctic que més conseqüències té per a la construcció del corpus, s'ha de recordar que el friülà de Gradisca d'Isonzo no té els pronoms personals subjecte clítics. Per tant, de manera diferent del que passa als altres dialectes, no hi ha cap diferència morfosintàctica entre la forma declarativa i la forma interrogativa d'un verb. Com a exemplificació, es pot agafar el present d'indicatiu del verb regular *cjantâ* (cantar) (veg. Taula 2.27).

	Transcripció ortogràfica	Transcripció fonètica	Traducció
1 ps	<i>ciati</i>	[ˈtʃanti]	canto
2 ps	<i>ciantis</i>	[ˈtʃantis]	cantes
3 ps	<i>cianta</i>	[ˈtʃanta]	canta
1 pp	<i>ciantìn</i>	[tʃanˈtin]	cantem
2 pp	<i>cianteso</i>	[tʃanˈtɛzo]	canteu
3 pp	<i>ciantin</i>	[ˈtʃantin]	canten

Taula 2.27 – Verb en el friülà de Gradisca d'Isonzo.

2.2.4. El friülà de Tesis

El quart dialecte que s'ha triat per a aquesta recerca és aquell al qual pertany el poble de Tesis. Aquest dialecte forma part del grup occidental, que està separat dels altres pel riu Tagliamento i que històricament es va desenvolupar al territoris que formaven part de la diòcesi de Concordia (mentre els altres dialectes es parlen al territori de l'antiga diòcesi d'Aquileia).

També en el friülà de Tesis l'accent tònic és lliure i la síl·laba accentuada pot ser l'última, la penúltima, l'antepenúltima o l'anterior a l'antepenúltima (veg. Taula 2.28). De manera diferent del que passa als altres dialectes descrits en aquest tesi, al friülà de Tesis l'accent tònic no pot caure a la síl·laba anterior a l'anterior a l'antepenúltima.

Síl·laba tònica	Exemple	Transcripció	Traducció
última	<i>parlarès</i>	[parla'res]	parlés
penúltima	<i>parlavi</i>	[par'lavi]	parlava
antepenúltima	<i>ciacaris</i>	[ˈcakaris]	rumors
anterior a l'antepenúltima	<i>partimilis</i>	[ˈpartimilis]	porta-me-les

Taula 2.28 – Posicions de l'accent tònic al friülà de Tesis.

Pel que fa al sistema vocàlic, el friülà de Tesis presenta 14 fonemes tòncics (veg. Taula 2.29) i cinc fonemes àtons (veg. Taula 2.30).

/i/	/u/	/i:/	/u:/
/e/	/o/	/e:/	/o:/
/ɛ/	/ɔ/	/ɛ:/	/ɔ:/
/a/		/a:/	

Taula 2.29 – Sistema vocàlic tònic del friülà de Tesis.

/i/	/u/
/e/	/o/
/a/	

Taula 2.30 – Sistema vocàlic àton del friülà de Tesis.

Respecte a les vocals llargues, en el marc d'aquesta recerca és important recordar que poden derivar dels quatre processos fonològics que s'han esmentat a l'apartat 2.3.1. Pel que fa al quart d'aquells processos, és a dir l'allargament d'una vocal provocat pel context, s'ha de destacar que al friülà de Tesis una vocal tònica sempre és llarga en posició [V_r#]. Això comporta que es poden trobar paraules amb la vocal llarga en última

síl·laba (pràcticament totes les que són afectades pel primer i pel segon procés descrit a l'apartat 2.3.1) i amb la vocal llarga en penúltima síl·laba (que són les generades pel tercer d'aquells processos), però no podem trobar casos de vocals llargues en antepenúltima síl·laba. Això tindrà repercussions sobre la construcció del corpus.

Pel que fa a les consonants, al friülà de Tesis destaca la presència de vint-i-dos fonemes (Francescato, 1966: 32, 48, 118), com es veu a la Taula 2.31.

	Bilabial	Labio-dental	Dental	Alveolar	Postal-veolar	Palatal	Velar	Labio-velar
Nasal	m			n		ɲ		
Oclusiva	p b		t d			c ɟ	k g	
Africada				ʈ ɖ	ʧ			
Fricativa		f v		s z	ʃ ʒ			
Aproximant						j		w
Ròtica				r				
Lateral aproximant				l				

Taula 2.31 – Sistema consonàntic del friülà de Tesis.

Sobre la formació del femení, en el friülà de Tesis existeixen dues grans classes morfològiques. La primera classe està formada per les paraules que afegeixen [-a] a l'arrel del nom, mentre la marca de masculí és [-Ø]. La segona classe conté substantius i adjectius que tenen [-Ø] com a marca tant del masculí com del femení singular. De la segona classe, en formen part tots els noms i adjectius que acaben en vocal tònica diferent de [u] seguida per [l]. Tots els noms i adjectius que no tinguin les terminacions que s'acaben d'esmentar, formen part de la primera classe.

En la morfosintaxi pronominal i verbal, que és l'aspecte sintàctic que més conseqüències té per a la construcció del corpus, s'ha de recordar que el friülà de Tesis té els pronoms personals subjecte clítics que s'han esmentat a l'apartat 2.5 (veg. Taula 2.32) i que els utilitza bàsicament com el friülà estàndard, amb l'excepció que a la

forma interrogativa de la tercera persona singular masculina apareixen dos pronoms febles, és a dir el proclític [il] i l'enclític [e]⁶.

	Pronom personal subjecte		
	tònic	àton proclític	àton enclític
1a pers. sing.	[ˈjo]	[i]	[o]
2a pers. sing.	[ˈtu]	[tu]	[tu]
3a pers. sing. masculina	[ˈluj]	[al] , [il]	[e]
3a pers. sing. femenina	[ˈje]	[a]	[e]
1a persona plural	[ˈno]	[i]	[o]
2a persona plural masculina	[ˈgwaltris]	[i]	[o]
3a persona plural genèrica	[ˈlowr]	[a]	[e]

Taula 2.32 – Pronoms personals tòpics i àtons del friülà de Tesis.

Com a exemplificació del funcionament dels pronoms personals subjecte àtons al dialecte de Tesis, es pot agafar el present d'indicatiu del verb regular *cjantâ* (cantar) (veg. Taula 2.33). Cal notar que en presència d'un pronom personal subjecte enclític es produeixen canvis a les vocals i les consonants d'algunes veus verbals. Com es veurà, aquest fenomen tindrà efectes sobre la construcció del corpus i l'anàlisi de les dades.

	Forma declarativa		Forma interrogativa		Traducció
	Transcripció ortogràfica	Transcripció fonètica	Transcripció ortogràfica	Transcripció fonètica	
1 ps	<i>i cjanti</i>	[i ˈcanti]	<i>cjantio?</i>	[ˈcantjo]	canto
2 ps	<i>tu cjantis</i>	[tu ˈcantis]	<i>cjantitu?</i>	[ˈcantitu]	cantes
3 ps m	<i>al cjanta</i>	[al ˈcanta]	<i>il cjante?</i>	[ilˈcante]	(ell) canta
3 ps f	<i>a cjanta</i>	[a ˈcanta]	<i>cjante?</i>	[ˈcante]	(ella) canta
1 pp	<i>i cjantàn</i>	[i canˈtaŋ]	<i>cjantàno?</i>	[canˈtano]	cantem
2 pp	<i>i cjantais</i>	[i canˈtajs]	<i>cjantaio?</i>	[canˈtajo]	canteu
3 pp	<i>a cjantin</i>	[a ˈcantinj]	<i>cjantine?</i>	[ˈcantine]	canten

Taula 2.33 – Forma declarativa i interrogativa d'un verb al friülà de Tesis.

⁶ De tota manera, aquesta ultima característica no serà important per a la construcció del corpus, ja que s'utilitzaran només subjectes masculins.

2.3. Estudis sobre la prosòdia del friülà

La prosòdia del friülà és un tema que no ha estat estudiat de manera exhaustiva. Actualment es pot comptar amb molt pocs estudis, que es poden considerar primeres aproximacions al tema, ja que:

- 1) Només quatre treballs són dedicats de manera específica a la descripció de la prosòdia del friülà (D'Agostin i Romano, 2007; Roseano, 2008; Roseano i Fernández Planas, 2009; Roseano et al., 2011), mentre que els altres hi dediquen només poques línies en el marc de temes més generals.
- 2) Cap d'ells estudia de manera sistemàtica tots els dialectes del friülà. De fet, la majoria es concentra en un sol grup dialectal. L'únic intent de comparació interdialectal queda limitat a poques línies (Finco, 2007a).
- 3) Cap d'aquests estudis analitza tots tres els paràmentres prosòdics de manera sistemàtica. La majoria, de fet, es concentra només en F0; un hi afegeix l'anàlisi de la durada vocàlica (Roseano, 2008) i un altre conté una nota breu sobre la relació entre accent lèxic, durada vocàlica i intensitat (Finco, 2007a: 72).
- 4) Els primers estudis que van ser publicats (Miotti, 2002; Canepari, 2004), a més de descriure un sol dialecte, es basaven en poques dades i efectuaven una descripció força detallada només dels tonemes, sense analitzar en detall el pretonema.

Dels 6 treballs sobre la prosòdia del friülà, n'hi ha tres d'amplis i tres que són molt breus. Els tres més amplis (D'Agostin i Romano, 2007; Miotti i Romano, 2008; Roseano, 2008) han estat redactats en el marc del projecte AMPER. El primer (D'Agostin i Romano, 2007) il·lustra les dades relatives a un informant que és parlant de friülà centremeridional (una varietat del friülà central poc diferent del friülà central pròpiament dit) i es concentra en els casos de mots plans. En el segon, les mateixes dades han estat comparades amb les d'altres llengües romàniques (Miotti i Romano, 2008). El tercer treball (Roseano, 2008), que s'ocupa d'un dialecte *cjargnel*, ha estat presentat per l'autor d'aquesta tesi com a treball d'investigació per al Diploma d'Estudis Avançats (DEA). Conté la descripció de les estructures tonals en dues modalitats oracionals (la declarativa i la interrogativa) i arriba a la conclusió que aquestes, tant al

tonema com al pretonema, depenen de la modalitat oracional, de la posició sintagmàtica i de la posició accentual.

Els altres tres treballs són molt més sintètics i s'originen en la publicació de Miotti (2002), que és citada pels altres dos autors, amb algunes integracions interessants en el cas de Finco (2007a).

Pel que fa als resultats de l'anàlisi d'F0, cal destacar que els treballs que s'ocupen del friülà central coincideixen en els punts més importants de la descripció del perfils tonals locals, sobretot pel que fa al tonema. En friülà central, el tonema declaratiu es pot descriure com a H+L*, mentre que el tonema interrogatiu es caracteritza per una pujada marcada a la tònica, seguida d'una baixada. També en friülà *cjargnel* l'estructura del tonema declaratiu és H+L*, mentres que el tonema interrogatiu està caracteritzat per una pujada tonal a les síl·labes posttòniques finals (L* H%) (Roseano, 2008). Desafortunadament, els estudis sobre el friülà central no dediquen pràcticament cap atenció als perfils tonals del pretonema. L'únic estudi sobre el friülà *cjargnel*, per contre, ho fa i arriba a la conclusió que les estructures tonals del pretonema són determinades per la posició sintagmàtica, la modalitat oracional i la posició de l'accent lèxic.

La Figura 2.3 il·lustra el tonema declaratiu i interrogatiu del friülà central (Miotti, 2002), la Figura 2.4 el declaratiu (Finco, 2007a) i l'interrogatiu (Roseano, 2008) del friülà *cjargnel*. A la Figura 2.5 apareix el tonema interrogatiu del friülà occidental (Finco, 2007a), dialecte per al qual no es disposava de dades sobre les declaratives.

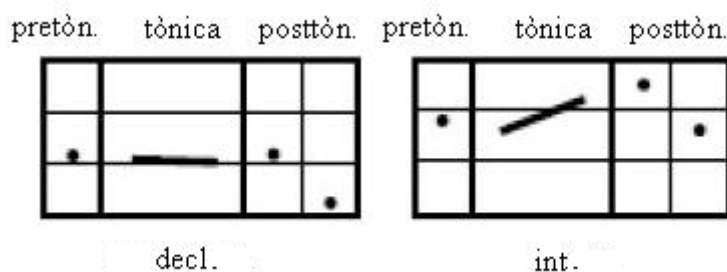

Figura 2.3 – Tonemes declaratiu i interrogatiu del friülà central (Canepari 2004, adaptat de Miotti 2002).

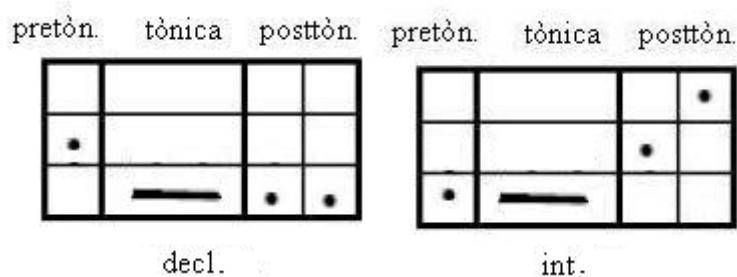

Figura 2.4 – Tonemes declaratiu i interrogatiu del friülà septentrional (Finco, 2007a; Roseano, 2008, respectivament).

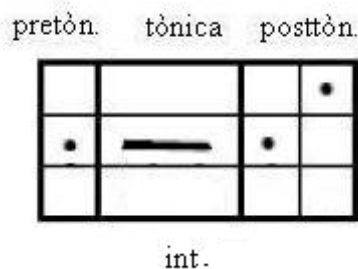

Figura 2.5 – Tonema interrogatiu del friülà occidental (Finco, 2007a).

Pel que fa als altres dos paràmetres prosòdics, és a dir la durada vocàlica i la intensitat, l'únic autor que se'n ocupa en relació al friülà central és Finco, segons el qual l'accent lèxic es realitza mitjançant una major intensitat de la síl·laba tònica, però és acompanyat també d'una durada més gran de la tònica (2007a: 72). En el treball sobre el friülà *cjargnel* (Roseano, 2008), no s'ha investigat si hi ha alguna relació entre tonicitat i intensitat, però s'ha comprovat que l'accent lèxic es realitza acústicament mitjançant la durada vocàlica, en el sentit que la vocal tònica sempre és més llarga de les adjacents.

En conclusió, es pot dir que les característiques prosòdiques del friülà no han estat investigades de manera satisfactòria. De fet, d'una banda manca qualsevol tipus d'anàlisi dels dialectes occidentals (sobre els quals hi ha només una nota breu) i orientals. Del friülà *cjargnel* ja existeix una descripció dels trets prosòdics més importants basada en una quantitat suficient de dades empíriques. Del friülà central encara no s'ha publicat una descripció completa, tot i que s'han recollit dades que permetrien de fer-ho. D'altra banda, s'ha pres en consideració sobretot F0, mentre que els altres dos paràmetres prosòdics no han estat estudiats de manera completa.